

Актуальні питання визначення суб'єктів доказування у кримінальному процесі України

Серета Ю.М., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПП НАВС, кандидат юридичних наук,

Проблема процесуального становища і класифікації суб'єктів доказування в кримінальному судочинстві є дискусійною. Тому питання про те, хто з учасників процесуальної діяльності є суб'єктом доказування і на кого покладається цей обов'язок, є досить важливим.

Якщо брати до уваги, що доказування – це регламентована кримінально-процесуальним законом діяльність уповноважених органів, спрямована на формування, перевірку й оцінку доказів та їхніх процесуальних джерел, обґрунтування висновків з метою встановлення об'єктивної істини і прийняття на цій основі правильного, законного, обґрунтованого та справедливого рішення, то стає очевидним, що головними підставами класифікації учасників судочинства є: характер їхніх процесуальних повноважень, обсяг наданих їм законом прав і покладених на них обов'язків у процесі доказування, а також те, чиї інтереси вони представляють.

В юридичній літературі одні автори у класифікації суб'єктів доказування беруть за основу їх процесуальний інтерес [4, с. 494 – 501]. В.М. Тертишник суб'єктами доказування називає тих учасників кримінального процесу, на яких покладається обов'язок встановлення об'єктивної істини [5, с. 123, 227], не вказуючи при цьому серед суб'єктів доказування осіб, які мають право (підозрюваний, обвинувачений) та притягуються до участі в доказуванні (свідок, потерпілий тощо). Н.А. Якубович за основу класифікації суб'єктів доказування взяла обсяг їх прав та обов'язків, в тому числі право приймати процесуальні рішення і висловлювати свою думку стосовно справи. Тому вона не віднесла до них свідка, експерта, спеціаліста, перекладача [7, с. 51]. На думку Ф.Н. Фаткулліна, ними є особи, які уповноважені в установленому законом порядку висловлювати свої думки (версії, висновки) про факти, що потрібно встановити, збирати чи представляти докази та їх джерела, самостійно брати участь у їх перевірці й оцінці, а також офіційно обґрунтовувати висновки у кримінальному провадженні [6, с. 83]. А.Р. Белкін поділяє суб'єктів доказування на: 1) державні органи та посадові особи, які зобов'язані збирати, перевіряти й оцінювати докази; 2) особи, які мають право брати участь у доказуванні певних обставин справи [2, с. 24].

Водночас згідно зі ст. 92 КПК «1. Обов'язок доказування обставин, передбачених статтею 91 цього Кодексу, за винятком випадків, передбачених частиною другою цієї статті, покладається на слідчого, прокурора та, в установлених цим Кодексом випадках, – на потерпілого. 2. Обов'язок доказування належності та допустимості доказів, даних щодо розміру процесуальних витрат та обставин, які характеризують обвинуваченого, покладається на сторону, що їх подає». Вони зобов'язані вжити всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного й об'єктивного дослідження обставин справи, тобто зібрати, перевірити й оцінити всю необхідну сукупність доказів та їх джерел і прийняти на цій

підставі законне, обґрунтоване і справедливе рішення. Забороняється перекладати обов'язок доказування на обвинуваченого. Звичайно, ця заборона поширюється також на захисника обвинуваченого й підозрюваного, їх законних представників, на потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача та їх представників. Вони також є суб'єктами доказування, але, на відміну від слідчого та прокурора, мають право, а не зобов'язані брати участь у доказуванні, тобто у збиранні, перевірці й оцінці доказів, висувати певні твердження на захист своїх законних інтересів і аргументувати їх [3, с. 137].

Наведені погляди свідчать про те, що серед суб'єктів доказування слід розрізняти чотири групи. Насамперед це особи, для яких доказування є обов'язком унаслідок їхнього особливого службового статусу і на яких закон покладає обов'язок зібрати, перевірити та оцінити фактичні дані, що свідчать про наявність чи відсутність у певному діянні ознак кримінального правопорушення. А згідно з нормами КПК суб'єктами, уповноваженими збирати докази виступають такі службові особи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань; 5) прокурор; 6) керівник органу досудового розслідування; 7) оперативні підрозділи.

До другої групи суб'єктів доказування належать особи, які беруть участь у доказуванні або для захисту своїх інтересів, або для захисту інтересів тих осіб, яких вони представляють, а отже, для яких доказування є правом, а не обов'язком. Ними є підозрюваний, обвинувачений, потерпілий, цивільний позивач і цивільний відповідач.

До третьої групи суб'єктів доказування належать особи, які мають право брати участь у доказуванні для захисту інтересів окремих учасників судочинства, зокрема: захисник, законні представники обвинуваченого та потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача.

Насамкінець, крім суб'єктів доказування, слід розрізняти й інших суб'єктів – учасників судочинства, які шляхом використання наданих їм законом прав і виконання покладених на них обов'язків здійснюють покладені на них процесуальні функції, але суб'єктами доказування не є. Це свідки, експерти, спеціалісти, перекладачі, поняті, статисти тощо.

Водночас, хоча зазначені особи беруть ту чи іншу участь в доказуванні, але не всі вони є його суб'єктами. Такими є лише ті з них, у діяльності яких проявляються елементи кримінально-процесуального доказування – формування, перевірка та оцінка доказів. Іншими словами, це – органи та особи, що виконують у процесі доказування не одноразову або епізодичну, а постійну, тривалу (хоча б у межах однієї стадії) участь, тобто: 1) здійснюють процес доказування (формування, перевірку, оцінку доказів) та відповідальні за нього; 2) мають право на тривалу та активну участь у процесі доказування для досягнення своїх або представницьких інтересів, що охороняються законом.

Інші ж суб'єкти мають мінімальний обсяг процесуальних прав щодо участі в доказуванні. Він практично вичерпується правом «подавати докази».

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Офіційний сайт Верховної ради України www.rada.gov.ua

2. Белкин А.Р. Теория доказывания: науч.-метод. пособие / А.Р. Белкин. – М.: НОРМА, 1999. – 429 с.

3. Михеенко М.М., Нор В.Т., Шибіко В.П. Кримінальний процес України: Підручник. – 2-е вид., перероб. і доп. / М.М. Михеенко, В.Т. Нор, В.П. Шибіко. – К.: Либідь, 1999. – 536 с.

4. Теория доказательств в советском уголовном процессе. Изд 2-е / Под ред. Жогина Н.В. – М.: Юрид. лит., 1973. – 735 с.

5. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України / В.М. Тертишник. – 4-те вид., доп. і переробл. – К.: А.С.К., 2003. – 1120 с.

6. Фаткуллин Ф.Н. Общие проблемы процессуальной доказывания. – Казань: Изд-во Казанского ун-та, 1976. – 206 с.

7. Якубович Н.А. Теоретические основы предварительного следствия: учебное пособие / Н.А. Якубович. – М.: Юрид. лит., 1971. – 142 с.

Дотримання правових гарантій та свобод людини в процесі доказування

Глушко А.П., старший викладач кафедри кримінально-правових дисциплін ННІПП НАВС

Одним із складників діяльності держави щодо забезпечення прав і свобод людини є її правоохоронна сфера. Вона має особливості, що виокремлюють її від інших сфер діяльності. Саме під час здійснення кримінального судочинства найчастіше виникають порушення прав і свобод та найгостріше постають питання з їх практичною реалізацією. У цієї сфері виникає комплекс відносин, які значною мірою врегульовані правовими нормами. Саме вони виявляються найпридатнішим видом соціальних норм для їх регламентації, тому що мають високий ступінь формалізації стандартів поведінки та ґрунтуються на силі державної влади і примусовості.

Слід звернути увагу, на кілька аспектів зазначеної сфери діяльності держави. По-перше, законодавство, що регулює цю сферу, не дає повної свободи учасникам кримінального провадження у вільному розпорядженні своїми правами і свободами, припускає їх обмеження, в окремих випадках застосування заходів, які не збігаються з їх бажаннями або порушують їх нормальне життя. По-друге, засоби та прийоми, що використовуються у кримінальному провадженні не визначені конкретно в законодавстві. Законодавець визначає загальний порядок проведення слідчих та судових дій, але не встановлює конкретні правила діяльності посадових осіб, які їх проводять, тому гостро постає проблема: які методи для цього буде обрано. У зв'язку з цим, А. Ф. Коні зазначав: «У кожній судовій дії поряд із питанням, що варто провести, виникає питання «як це провести» [1, с. 50].

Сьогодні особлива увага приділяється забезпеченню реалізації прав особистості в кримінальному провадженні на належному рівні. Його відсутність або недосконалість може призвести до порушень та руйнування прав і свобод людини.

Забезпечення прав громадян у державі детерміновано багатьма чинниками, у тому числі ідеологією, політичною й економічною системами, рівнем розвитку демократії, вимогами моралі, правового свідомістю громадян тощо. За деякими оцінками, наявний стан забезпечення прав у нинішньому кримінальному процесі взагалі не тому,